

CSEHORSZÁG ÉS NÉMETJEI

NEM csodálatos és bizonyos tekintetben öröndetes, hogy a magyar közvélemény az úgynevezett utódállamok legnagyobb problémáját a tőlünk elvett területek, illetve nemzetiségek megemészthetlenségében látja. De még öröndetesebb, hogy ezeknek az új államoknak korántsem ez az egy kérdés okoz fejtörést: sok súlyos kérdőjel mered egy cseh vagy román hazafi elé, ha önáltató optimizmus nélkül, csak a reális helyzetet és a várható fejleményeket mérlegelve, vet egy pillantást a sejthető jövőbe. A sorskérdések, melyek ma még nem égetően aktuálisak, de amelyek döntő módon fognak egyszer beleszólni ezeknek az új államalakulásoknak életébe, — esetleg halálába — minden oldalról tornyosodnak és napról-napra súlyosabbá, fenyegetőbbé válnak. S ha a magyar közvélemény — nagyon helyesen — arra az álláspontra helyezkedett, hogy elszakított területeink visszaszerzését magunknak kell kivívnunk, mulasztást követnénk el, ha az utódállamok egyéb, a magyarsággal nem közvetlenül összefüggő nehézségeit figyelmen kívül hagynók: hiszen ezeknek állandó figyelemmel kísérése adott esetben talán olyan lehetőségeket nyit meg előttünk, melyeknek gyors kihasználása a mi szempontunkból is sorsdöntő lehet. Az alább következő sorok egy ilyen, ráánkézve óriási közvetett fontosságú kérdést szeretnének fölfejtetni: a csehországi németiség problémáját.

Ez a kérdés Csehország központi, sőt életproblémája. Néhány számadat elég lesz, hogy állításunkat teljes mértékben alátámassza. Az 1921. évi népszámlálás hivatalos adatai szerint Csehország lakóinak nemzetiségi megoszlása ezekben a következő:

Csehszlovák	8761
Német	3124
Magyar	745
Ruthén	462
Lengyel	76
Más	207
Idegen	238

Ez a felsorolás nemcsak azt bizonyítja, amit a cseheken kívül már az egész világ elismer: hogy Csehszlovákia tipikus nemzetiségi állam, ahol egy nemzet nem majorizálhatja a többit, hanem azt is, hogy Csehország ekkora német kisebbség ellen semmiesetre sem csinálhat politikát. A „német kérdés” lényegét tehát nem is ebben látjuk. Ha a cseh közvélemény a nemzeti állam’ fikciójával nem szakít és a németekkel szemben folytatja a „most mi vagyunk felül’ édes bosszú-

politikáját, akkor német „édesről” még csak nem is beszélhetünk; ebben az esetben az összefüggő német nyelvterületek az első kínáló alkalommal halálos bizonyossággal leválnak Csehország testéről s ezzel megindítják a fel nem tartóztatható bomlási folyamatot. A csehországi németiség tehát pusztára létezésével, egyedül tehetetlenségi nyomatókának erejével lehetetlenné teszi azt az elgondolást, mely az új Csehországot életre hívta: hogy a francia szövetségi rendszerben Németország nyakára állított darabont legyen. Tízegynéhány esztendő elég volt arra, hogy megmutassa: az új állam vagy kész eszköze lesz az örökké németellenes francia politikának s akkor megpecsételi saját sorsát, vagy, ha fennállását biztosítani akarja, szakít a németellenes iránnyal kül- és belpolitikájában egyaránt s a nemzeti állam gondolata helyett Svájc mintájára nemzetiségi állammá alakul, elsősorban németjeinek engedve szabad kulturális és gazdasági fejlődést.

Ha elfogulatlanok akarunk lenni, el kell ismernünk, hogy Csehország vezetői kétségtelenül meglátták ezt a dilemmát s ha lelki beállítottságukon nem is tudtak változtatni, ha magukban „a^c” halálos ellenségnek még mindig a németet tartják, a nemzeti felszabadulás mámorában tobzódó közvéleménnyel szemben is volt bátorságuk a hivatalos németellenességen — legalább látszólag — jelentékenyen tompítani. A cseh külpolitika időnként mer már a franciáktól független álláspontot elfoglalni; Németországgal szemben minden lehető alkalommal hangoztatja barátságos szándékait s a kormány 1926 óta demonstratíven két német minisztert is tart kabinetjében. Hangsúlyozzuk, hogy ezek a tények a németeket korántsem elégítik ki; ehhez az első előfeltétel a csehek abszolút őszinte áthangolódása lenne szükségelt a fentvázolt irányban.

Ez pedig a csehek feltűnően erős nacionalizmusának túlságosan keserű pohár. Mégis... az első cseppeket, ha kellettlenül, belső ellenkezéssel is, de kénytelen ízlelgetni már a cseh politika. És annak a másik, őszinte, gyökeres hangulatváltozásnak első fecskéi is jelentkeznek már a cseh közvéleményben. A cseh nemzetiségű egyetemi professzor, Rádl, aki 1928-ban józan objektivitással állapította meg híres könyvében,¹ hogy Csehország fennmaradását csak a németek teljes egyenjogúsítása biztosíthatja, nem áll egyedül: a hidegfejű intellektuelek (különösképp a pacifizmust szolgáló szabadkőművesek) táborára támaszkodik. És még egy hatalmas tényező, mely a cseheket akarva nem akarva feltartóztatlanul arra fogja kényszeríteni, hogy németjeiknek — nem túlzunk — kegyét keressék; a Németországban napról-napra erősödő „völkische Bewegung”, mely kisugárzását egyre határozottabban érezeti majd a határon túl is.

Szükségesnek látjuk, hogy erről a „mozgalomról” néhány szót ejtsünk, mert nálunk alig szentelnek neki figyelmet, holott jelentősége óriási, következményei pedig ma még beláthatatlanok. Talán a név téveszt meg bennünket, magyarokat: egy egyszerű „mozgalmat” nem veszünk túlkomolyan. Pedig itt sokkal-sokkal többről van szó, mint egy egyszerű „akcióról”, de a német nép még megszületni is csak „Bewe-

¹ V. ö. Steier Lajos ismertetését, Magyar Szemle V. k. 3. sz. 243—250. 1.

gung' útján tud. Mert ez a mozgalom ezt jelenti: a német nép megszületését.

Ez a gondolat, mely a Németbirodalomban pártállásra való tekintet nélkül rohamosan hatalmába keríti a tömegeket, tulajdonképpen logikus továbbfejlődése a wilsoni elvnek, mely a népek önrendelkezési jogáról szolt. A birodalmi németiség szemében a világháborúig a Németbirodalom azonos volt a német nemzettel, mikor a világháborúban a „népi gondolat“ hihetetlen erővel tört felszínre, sőt ennek a jelzőszavával nemzeteket robbantottak szét, a német nacionalizmus átváltozott és szélesebb horizontot kapott. „Volk“, „völkisch“ lettek a jelzőszavak a „Staat“ és „Nation“ helyett: a történetileg kialakult nemzet és a csak közjogi fogalmat kifejező „állam“ gondolata helyet adott a kultúrközösséget jelentő „nép“ („Volk“) fogalmának.¹

Az új felfogás szerint tehát a németiség korántsem azonos a Németbirodalommal: ebbe a fogalomba beletartozik a világ minden részében mindenki, aki a német ethnos- és kultúrközösségnek tagja. Minden birodalmi németnek természetes kötelessége, hogy a határain túl élő testvéreit a nemzettörzs egyenrangú és egyenjogú tagjainak tartsa s számukra, mint összesség, mint Németbirodalom a lehető legelőnyösebb életfeltételeket biztosítsa súlyával. Azon német töredékeknek, amelyeket a birodalomtól idegen nemzetestek választanak el, a nemzeti kultúra útján kell az érintkezést az anyanéppel fenntartaniok s ennek szabad lehetőségét a birodalomnak kell a „gazdanépnél“ biztosítani. Azoknak a német területeknek, melyek összefüggnek az anyaországgal, a birodalomhoz kell csatlakozniok, mert minél inkább fedik egymást állam és nép, annál inkább megközelítik az ideális állapotot. Ez utóbbi követelés elsősorban Német-Ausztriára, a lengyel korridorra és — ami a mi szempontunkból a legfontosabb — a csehországi németiségre vonatkozik.

Ez az elmélet. És a gyakorlat? A gyakorlati megoldás elé ma, amikor a németiség csak elveket dobhat a küzdelemben, az ellenérdekelték pedig óriási hadseregekkel öröködnék a status quo fenntartásán, még súlyos akadályok merednek. De mert az új gondolat a legösztönösebb talajba ereszti gyökereit, mert tulajdonképpen a német nemzetnek — a történelem kifürkészhetetlen akaratából eléggé megkésett — megszületése vajúdik e mozgalomban, kétségtelen, hogy le nem kicsinyelhető hatásai határokon innen és túl egyaránt mutatkoznak. Magában a birodalomban — különösen az ifjúságnál — az eddig nagy szerepet játszó külön partikuláris tudatok (porosz, bajor stb. öncélúság) erős halványulása és a német közvélemény minden rétegében politikai megoszlásra való tekintet nélkül megnyilvánuló élénk érdeklődés a „Grenz-“ és „Auslanddeutschum“ kérdései iránt már ennek a gondo-

¹ Nem szívesen fordítom a „Volk“, „völkisch“ szavakat „nép“, „népi“ kifejezésekkel, amelyek jelző nélkül használva a régi, általánosan elfogadott nyelvhasználat szerint a nemzet alsóbb rétegeit, elsősorban a parasztságot jelentették. Újabban azonban mind sűrűbben hallani e kifejezéseket, mint a „Volk“, „völkisch“ magyar terminus technicusait, bár érzésem szerint ez a fordítás félreértésekre adhat alkalmat. Legszerencésebbnek tartanám a „fajta“ szót, mely a „Volk“ lényegét kifejezi. Mályusz Elemér a hasonló gondolatkörön épülő „Volksturm“-tudományt a „népiség“ tudományának fordítja (A magyar történetírás új útjai 240. l.).

latnak megnyilvánulásai. Ugyancsak ezzel magyarázható a birodalmon kívül eső német nyelvszigetek öntudatosulása és azon törekvése, hogy a német kultúrközösségbe minél intenzívebben bekapcsolódhassanak. Erre megy vissza az ausztriai „Anschluss-kérdés” is, melynek német megoldása csak egy Ausztriának nagyon előnyös Duna-konceptóval lenne esetleg megakadályozható.

És most visszaérkeztünk Csehországhoz. A csehországi német kisebbség „népi” öntudatosulása már most sem hagy hátra semmi kívánnivalót, hiszen a régi osztrák Csehországban a két nemzet százados belső harcokat vívott, amelyek a „deutschböhm” németységben is erős faji és kultúrtudatot fejlesztettek ki. Ez a faji öntudat feltétlenül elég volna arra, hogy a mostani cseh centralizáló politika asszimilációs rohamának ellenálljon. A prágai kormányzat mai iránya e szempontból csak egy eredményre vezethet: ha sikerül is a szilárd „deutschböhm” tömbből egy-kétszáz ezer embert beolvasztani a cseh nemzettestbe, a többi német annál elkeseredettebben fog ellenállni egészen addig, míg az akciószabadságát visszanyerő Németország a „völkisch” gondolat mágnesével ezeket játszva magához nem ránthatja. Ezért mondtuk fentebb, hogy a csehországi „német kérdés”, Csehország mai belpolitikai helyzetének stabilizálása, a német kisebbség állandó jogfosztottsága mellett még csak nem is kérdés.

Kérdés, még pedig ránk nézve is nagyon fontos kérdés ott kezd lenni a dologból, ha a cseh nemzet éppen német kisebbsége elszakadásának megelőzése céljából megadja majd annak teljes egyenjogúsítását: biztosítja kultúrája teljesen szabad kifejtését, zavartalan nyelvhasználati jogát, az állam vezetésében súlyának megfelelő befolyást, a gazdasági életben teljesen szabad versenyt: egy szóval a lakosság számarányának megfelelőleg (ahogy azt Rádl professzor már két évvel ezelőtt javasolta) a csehszlovák államból egy csehnémet-szlovák államot csinál s így a „völkisch” gondolatnak cseh nézőszögből centrifugális erejével egyéb, centripetális erőket állíthat szembe. Mert a csehországi németek között nemcsak az elszakadás irányába vonzó ethnografiai erő iparkodik érvényesülni, hanem más egyéb természetes erők is, melyeknek iránya éppen ellenkező. Melyek ezek az erők?

Elsősorban is a közös múlt, közös történelem: a közös fejlődés ténye. Ha a századokon keresztül tartó együttélés csehekben és németekben a külön nemzeti öntudatokat nem is tudta eltüntetni, sőt azokat inkább kiélezte, mégis sok közös vonást fejlesztett ki. Németek és csehek a XV. század elejétől állandó harcban állottak egymással, politikailag hol ez, hol amaz kerekedett felül, kulturális táran azonban állandóan folyt a cserehatás, fajiság tekintetében állandó volt a keveredés, mely végeredményben különböző nemzeti tudat mellett is lelki struktúrában, világszemléletben, kultúrában sok hasonlóságot felmutató nemzetegyedeket formált a csehországi csehek-ből és németekből. Ha a csehek — egyes szláv szociológusok merész kifejezésével élve — tulajdonkép szláv nyelven beszélő germánokká hasonultak ez együttélés következtében, kétségtelen, hogy a „deutschböhm”-ök sem száz százalékgig azonosak a birodalmi németekkel.

A csehekről éppen a tótokkal való tízéves együttélés alatt tűnt ki, hogy ethnosz tekintetében e kétségtelenül közeli rokon néptől mennyire elfejlődtek az évezredek különélés következtében. Ha ez azt bizonyítja, hogy a történelmi fejlődés a cseheket a germánság felé tolta el, az ellenkező eset sincs kizárva: a csehországi németység a birodalomhoz csatlakozva esetleg kénytelen lesz konstatálni, hogy az anyanemzettől az idők folyamán túlságosan eltérően fejlődött és az azzal való együttélésre már nem képes. Az egyik érv tehát, melyet a csehek kénytelenek lesznek németjeik elszakadási törekvései ellen segítségül hívni, az a történelmi elv lesz, amelynek semmibevételével a békeszerződés a történelmi Magyarországot — éppen cseh inidatívára — felrobbantotta. De bizonyára felhasználják ők is a földrajzi érvet is, mert Csehországnak Németországgal szemben a Böhmerwald, Erzgebirge és Riesengebirge láncolatában tagadhatatlanul természetes határai vannak.

E két érv hatalmas megerősítést nyer a német kisebbség gazdasági kötöttségében. E kisebbség javarészt az ipar és kereskedelem terén tevékenykedik, sőt az üzemek lehető „racionalizálása“ ellenére az egész csehországi ipar nagy része az ő kezén van. Amennyire érdeke tehát a „deutschböhme“ kapitalistáknak (és a csak náluk foglalkoztatott német munkásoknak), hogy a németység gazdasági terjeszkedését Csehszlovákiában biztosítsák, tehát minden cseh előnyomulás ellen a legélesebben harcoljanak, annyira bizonytalan lenne ennek a most virágzó iparnak (mely Szlovenszkóban és Ruszinszkóban a helyi ipar kegyetlen elpusztításával kitűnő piacot is kapott) a sorsa a mindjobban ipari állammá levő Németországban, melynek fejlettebb konkurenciáját a volt cseh-németek aligha bírnák állni összeomlás nélkül. A német kisebbség legnagyobb része tehát gazdasági szempontból jobb helyzetben van Csehországban, mint feltehetőleg a birodalomban lenne.

Ez a három faktor: a történelmi, földrajzi és gazdasági fog tehát gátlólag Szembetalálkozni egyetlenegy nagy erővel: a nemzetiségi elvvel, melynek ma is meglevő latens erőit egy szomszédos hetvenmillió nemzet nacionalizmusának kisugárzása fogja a „deutschböhme“ kisebbségben érvényesülni akaró erejévé felfokozni.¹ Hogy a nagy viaskodásban melyik irányzat fog győzni, azt e pillanatban megjósolni lehetetlen, de az kétségtelen, hogy Csehország legközelebbi jövője ennek a harcnak jegyében fog lezajlani. Ha nem akarjuk magunkat áltatni, fel kell ismernünk, hogy a szudétanémetek többségét — szabad fejlődésük tökéletes biztosítása mellett — ma még meg lehetne nyerni a csehofil irányzatnak. Ezt mutatja az a feltűnő

¹ A látszólagos hasonlóság ellenére se lássunk analógiát Csehország és a régi Magyarország helyzete között! Felfogásunk szerint Magyarország szétesése semmi esetre sem következett volna be a békediktátum nélkül, hiszen a mi esetünkben hiányzott az a hatalmas külső vonzóerő, melyet Csehország esetében Németország fog jelenteni. Mert a tótságra a cseh csábítás sohase hatott, a „vegyes nyelvtérület“ iskola-példáját alkotó Erdély pedig a különböző nemzetiségi törekvéseket minden valószínűség szerint valami egészséges kompromisszummal lett volna kénytelen (de képes 1) összhangba hozni. Az aránylag nem nagy számú bunyevácságot szintén paralizálta volna a vele keverten lakó magyar és német elem.

jelenség, hogy az aktivista, tehát államigenlő pártok határozottan erősebbek a szeparatista hajlandóságú passzivistáknál. Ha tehát a csehek tényleg okos politikát folytatnak, a magunk részéről nem tartjuk kizártnak, hogy a Németbirodalom óriási vonzóereje s a „népi” gondolat előrelátható további erősödése ellenére sem fog a cseh „Anschluss” bekövetkezni. A csehszlovák irányú megoldásnak ugyanis segítségére jöhet a cseh-német kisebbség egy részének egyelőre nagyon óvatosan megfogalmazott koncepciója, mely logikusan végiggondolva a következő konklúzióhoz vezet: a nagynémet gondolat szempontjából nagyobb nyereség, ha Németország nem csupán e három és félmillió németet csatolja magához, hanem a birodalom fel nem tartóztatható megerősödése és az osztrák Anschluss végrehajtása után a tökéletesen izolált és német félkörívbe szorított Csehországot mindenestől a maga befolyása alá veti — esetleg annektálja. Ez a koncepció nem tépi szét a százados cseh-német közösséget, de a nemzeti törekvéseknek is tág lehetőségeket nyit, mert a mai Csehszlovákia személyében egy új német operációs bázist teremthet — északkeleti és délkeleti irányban. Ez a koncepció mellett, hogy ma még messzefekvő ábrádnak tekinthető, túlzottan imperialista elgondolásával alig lesz valaha megvalósítható.

Volna még egy negyedik megoldási lehetőség: az, amelyet Hugo Hassinger, Csehszlovákia eddig legalaposabb bírálója a következőkép foglalt szavakba:

„Szerencsés megoldást csak a nép- és földrajzi szempontok egyesítése, csak a föld- és népharmónia figyelembevételével adhat. Ez pedig csak autonóm kisebbségeket magában foglaló szuverén nemzeti államok szövetségében állhat, amelyek egy dunamelléki gazdasági közösséget (donauländische Wirtschaftsgemeinschaft) alkotnak — Béccsel mint természetes központtal. E szövetségnek Németországgal szoros szövetségi és gazdasági viszonyba (Bundes- und Wirtschaftsverhältnis) kellene lépnie. Egy ily szervezet keretében a Szudétaországok nem lehetnek mások, mint aminek természetűtől fogva hivatottaknak látszanak: németek és csehek politikailag közösen kiépített területei, amelyekben belül mindegyik nemzetiség tökéletesen autonóm, lehetőleg saját zárt területén (Siedlungsboden), de legalább is úgy, mint nemzetiség, mely minden hozzátartozó egyént — lakóhelyére való tekintet nélkül — magába foglal. Egy ilyen államszervezet politikailag talán bonyolultnak fog látszani, de éppen ezért lesz teljesen középeurópai, e földterület természetének és kultúrájának szervesen megfelelő; éppen ezért középeurópai e fölépítés, mely földet és népet összhangzásba hoz. Egy ily megoldás hidat verne a német és szláv Közép-Európa közt és fenntartja a régi német-szláv kultúrközösséget. A dunai és szudétanémeteknek jutna itt a közvetítő fontos szerepe német, a cseheknek a szláv oldalon...”

Ez az elgondolás többször felbukkan a „völkisch” gondolat képviselőinek írásaiban. Tulajdonképpen nem más ez a koncepció, mint a régi „Drang nach Osten”-nek, a „mitteleuropás” német elgondolásnak újjáéledése — korszerű korrektívumokkal. Új elem benne a különböző nemzetek szabad kulturális életlehetősége, sőt

látszólagos szuverénitása, de régi a „szoros kapcsolat a Németbirodalommal”, magyarul: a német hegemonia. Hassinger speciális középeurópai megoldása — akár német hegemoniával, akár a nélkül — ma természetesen nem jöhet komolyan szóba, de a jövő lehetőségei között fel kellett sorolnunk.

Ezzel azután át is tekintettük a cseh-német kérdés megoldásának összes lehetőségeit. Ma még e lehetőségekből valóságot formáló erők éppen csak hogy jelentkezni kezdenek; annak a sok bel- és külpolitikai tényezőnek reális súlyát, melyek e probléma végleges megoldásába bele fognak folyni, ma még lehetetlen lemérni. Annyi azonban bizonyos, hogy az erők ellentéte megvan s folyton fokozódó feszültségére feltétlenül számítanunk kell. A magyar közvéleménynek kötelessége, hogy a fejleményeket élénk figyelemmel kísérje, nemcsak Csehország és a Felvidék szempontjából, hanem azért is, hogy az új német nacionalizmus irányát, célkitűzéseit s nem utolsósorban erejét ezen az iskolapéldán tanulmányozhassa és megismerhesse.

MORAVEK ENDRE